

УДК 338.432'06(477):339.92

ЛОБУНЕЦЬ В. І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

menegerzed@mail.ru

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Розглянуто загальні проблеми розвитку вітчизняної аграрної галузі з прив'язкою до заходів активізації інтеграційних процесів, здатних позитивно вплинути на вирішення вказаних проблем. Проведено аналіз розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні та ЄС, оцінено рівень виробництва вітчизняної агропродукції та функціонування внутрішнього і зовнішнього ринку. Розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності аграрної галузі економіки України в умовах співпраці з ЄС.

Ключові слова: аграрна галузь, інтеграційні процеси, ринок землі, експорт аграрної продукції, ефективності аграрної галузі, Європейський Союз, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Нестабільність розвитку АПК залишається ключовою проблемою економіки України. Зберігаються негативні тенденції в напрямі інвестиційної привабливості аграрної галузі, низької сертифікації та конкурентоспроможності агропродукції, сировинної спрямованості експорту. Складність ситуації посилюється загостренням соціально-політичної кризи та військовим конфліктом на Донбасі. За таких умов невизначеності функціонування аграрної сфери актуальності набуває аналіз та розробка заходів активізації інтеграційних процесів, здатних позитивно вплинути на вирішення вказаних проблем.

Свідомий вибір України на користь євроінтеграції – це підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Незважаючи на незначне зниження за останні роки інтеграційного потенціалу ЄС, він залишається для України досить привабливим. Європа є одним з масштабних платоспроможних та інноваційних ринків, освоїти і заповнити який намагаються багато країн світу. Інноваційність виробництва в ЄС перевищує 75 %. Середній показник ВВП на жителя в ЄС майже у вісім разів вищий, ніж в Україні. У провідних країнах ЄС рівень економічного розвитку ще вищий [1].

Тому актуалізується доцільність оцінки проблем розвитку аграрної галузі в умовах нестабільності та дисбалансу розвитку з урахуванням пріоритетів реалізації євроінтеграційної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень у сфері впливу процесів євроінтеграції на економіку України доцільно згадати праці таких учених: А. Гальчинського, О. Ковальової, Г. Яворської, О. Дергачова, С. Максименка. У роботах вказаних та інших дослідників започатковано та розвинуто аналіз основних проблем реалізації курсу на європейську інтеграцію України та різноманітних чинників, що на нього впливають, зокрема й зовнішніх.

Економічні аспекти проблем європейської інтеграції України перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, Л. Гальперіна, І. Єгоров, М. Калина, В. Онищенко розглядали різні аспекти проблеми відповідності української економіки європейським вимогам. Серед досліджень, присвячених впливу євроінтеграції на аграрну сферу, слід відзначити праці учених Т. Васильціва, П. Гайдучького, В. Губенка, Д. Лук'яненка та інших.

Незважаючи на те, що науковці цілеспрямовано досліджують особливості розвитку агро-сфери та вплив на неї євроінтеграції, проблеми залишаються.

Мета дослідження – оцінка сучасного стану аграрної сфери, опрацювання статистичних даних задля встановлення диспропорцій функціонування агропромислового виробництва, аналіз основних надбань, які має Україна від європейської інтеграції, встановлення тенденцій розвитку аграрної галузі в умовах співпраці з ЄС.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалами досліджень слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статті друкованих видань стосовно проблематики дисбалансу функціонування аграрної сфери, переваги інтеграції України до Європейського економічного простору, стану співпраці аграрної галузі економіки України з партнерами ЄС.

Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналізу та синтезу, системного підходу до вивчення явищ, метод експертних оцінок. Основні результати досліджень були висвітлені за допомогою статистично-економічного методу з використанням даних Державного комітету статистики України.

Основні результати дослідження. Стабільність функціонування аграрної галузі тісно пов'язана з проведенням земельної реформи. Так, нестабільність розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення обмежує накопичення капіталу, стримуючи потенційних інвесторів реалізувати довгострокові проекти в аграрній галузі. Введення часткового мораторію на продаж сільськогосподарських земель ускладнює відносини фактичних власників землі – селян та їх орендарів. Сільські жителі здають в оренду власні паї на умовах заниженої орендної плати, часто з розрахунком в натуральній формі. Все це породжує спекуляції в орендних відносинах, стимулює тінізацію ринку землі, знижує її реальну вартість, позбавляє селян їх реальних доходів.

За умови посилення євроінтеграційних процесів доцільно врахувати досвід розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в ЄС. В першу чергу це кадастрова оцінка та інвентаризація сільськогосподарських угідь. По-друге, врегулювання процедури користування землею іноземцями, контролю за дотриманням порядку цільового використання сільськогосподарських угідь. По-третє, регламентація процесу обмеження концентрації сільськогосподарських угідь у руках одного власника. Зокрема, у Данії земельні наділи в користуванні одного фермера не можуть перевищувати 30 га, який обов'язково повинен мати фахову освіту або ж досвід господарювання в аграрній сфері, в Угорщині встановлено обмеження на рівні 300 га, у Румунії – 200 га. Головними суб'єктами виробництва сільськогосподарської продукції в Німеччині є сімейні фермерські господарства, середній розмір яких становить 17 га. У понад 50 % господарств площа угідь не перевищує 10 га, при цьому лише 5,5 % ферм мають у користуванні земельні ділянки більше 50 га [2].

Незважаючи на потужний виробничий і ресурсний потенціал, родючі землі, традиційне господарювання сільського населення, в аграрній галузі зберігається низький рівень виробництва продукції. Зокрема, у 2015 році в порівнянні з показниками 1990 року обсяги виробництва аграрної продукції залишаються недостатніми. Так, індекс виробництва валової продукції сільського господарства в 2015 р. (у відсотковому співвідношенні до 1990 р.) склав 88,2 %, а продукції тваринництва – 53,7 %. Аналогічна тенденція спостерігається і в динаміці за останні роки.

В 2015 р. у постійних цінах 2010 р. було вироблено 239,5 млрд грн валової продукції сільського господарства (95,2 % до 2014 р.). Показники ефективності виробництва продукції сільського господарства також знижуються. Так, у 2015 р. порівняно з 2014 р. обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зменшилися до 674,2 тис. грн (95,2 %). Скоротилися також обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу до 5589 грн (95,6 % до 2014 р.) [3].

Галузева структура виробництва сільськогосподарської продукції характеризується суттєвим дисбалансом. Так, частка тваринницької галузі в структурі валової продукції сільського господарства в 2015 р. склала лише 29,7 %. Такий дисбаланс негативно впливає на раціональне функціонування агросфери, оскільки спричиняє дефіцит тваринницької продукції та її імпорт із-за кордону, обмежує вироблення органічних добрив та відновлення родючості ґрунту. Як наслідок, частка кормових культур в структурі валової продукції сільського господарства становила в 2015 р. лише 1,6 %, тоді як частка технічних культур – 21,0 % [3]. Досить високий рівень прибутковості технічних культур зумовлює пріоритетність їх вибору, що призводить до порушення сівозміни, зниження якості ґрунтів, недотримання технології виробництва сільськогосподарської продукції.

Зберігаються диспропорції в загальній структурі виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема частка господарств населення в ній у 2015 році становила 44,9 %, а в структурі виробництва продукції тваринництва – 54,5 % [3].

Зосередження значної частки виробництва в господарствах населення знижує конкурентні позиції аграрної продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, ускладнює можливість її сертифікації з дотриманням діючих в ЄС норм, потребує покращення якісних

параметрів продукції. Особливо гостро стало питання відповідності такої продукції в умовах членства України в СОТ та розширення торговельних відносин з ЄС, що ускладнюється взятим Україною на себе зобов'язанням про відмову приймати сільськогосподарську продукцію, вироблену населенням для переробки харчовими підприємствами.

Аналіз розвитку внутрішнього ринку аграрної продукції дозволяє зробити висновок про його недосконалість та дисбаланс продовольчих запасів. Так, 2015 р. в більшості областей України спостерігався дефіцит продуктів власного виробництва, а саме олії соняшникової, свинини, курятини, гречки та цукру. Цілком забезпеченими продукцією власного виробництва були лише Київська та Вінницька області. Натомість, найбільший дисбаланс продовольства спостерігався в Луганській, Одеській та Чернівецькій областях [4].

Причини виникнення дефіциту можна сформулювати наступні: занедбана дорожньо-транспортна інфраструктура сільських територій, відсутність ефективних міжгалузевих логістичних взаємозв'язків, надмірна кількість каналів розподілу та посередників на ринку, ірраціональність механізму формування цін на продукцію, внутрішня міграція населення України. Зокрема, внаслідок військових дій та анексії Криму посилюються міграційні процеси. Чисельність внутрішніх переселенців за підрахунками Міністерства соціальної політики України в 2015 р. налічувала близько 1,7 млн осіб [5].

Тому важливою є орієнтація на ринки, здатні не лише поповнити внутрішні потреби в продуктах харчування, але й стати ефективним напрямом реалізації надлишкової вітчизняної аграрної продукції, джерелом валютних надходжень в аграрну галузь та отримання прибутку агровиробниками.

За даними державної служби статистики України, вітчизняні агровиробники займають лідируючі позиції з експорту ряду видів аграрної продукції на світовому ринку (за підсумками 2015 р. 1-ше місце за обсягом експорту соняшникової олії (3,3 млн т), 4-те місце за обсягом експорту кукурудзи (16,7 млн т), 5-те місце за обсягом експорту ячменю (2,3 млн т) [6].

Рівень та ефективність інтеграції аграрного сектору в систему ринкових відносин з країнами ЄС є недостатнім. Так, в 2015 році відбулося відчутне скорочення експортно-імпортних операцій з країнами ЄС. За 2015 р. експорт товарів до країн ЄС становив 13017,5 млн дол. США і зменшився порівняно з 2014 р. на 23,4 % (на 3985,4 млн дол.), імпорт – відповідно 15343,8 млн дол. та зменшився на 27,2 % (на 5725,3 млн дол.). Негативне сальдо становило 2326,3 млн дол. (у 2014 р. також негативне – 4066,2 млн дол.). Найбільші обсяги експорту до країн ЄС мала продукція АПК та харчової промисловості – 31,2 % від загального обсягу експорту [6]. Структура експорту аграрної продукції зберігає сировинний характер. Так, у 2014 р. у структурі експорту аграрної продукції до країн ЄС частка її сировинних видів склала 76 %, а в 2015 р. – 67 % [7].

Нішовий характер та низька ефективність входження вітчизняних виробників в аграрний ринок країн ЄС має ряд пояснень: невідповідність якості українських продуктів харчування європейським стандартам, розбіжності у підходах до сертифікації та безпеки харчових товарів, високий бюрократизм та корупція в митних органах України, значні обсяги контрабандних потоків, які витісняють легальний якісний експорт.

Висновки. З огляду на викладене, стратегічно важливим в підвищенні ефективності функціонування аграрної галузі економіки України може стати реалізація наступних заходів:

- удосконалення інституційних основ регулювання земельних відносин, проведення кадастрової оцінки та інвентаризації сільськогосподарських угідь з дотриманням їх цільового використання;

- розробка програмної підтримки техніко-технологічної модернізації суб'єктів господарювання аграрної галузі, в першу чергу сільськогосподарських підприємств тваринницької галузі, з використанням інновацій та лізингу за рахунок коштів інвесторів, державного та місцевого бюджетів;

- проведення інформаційної кампанії щодо популяризації сильних сторін та конкурентних переваг аграрних регіонів України, розробка інвестиційних паспортів з привабливими для конкретного регіону галузями, надання роз'яснень потенційним іноземним інвесторам особливості ведення бізнесу;

- забезпечення економічних стимулів для створення фермерських господарств на засадах високого рівня їх товарності та доступу до оптових і зовнішніх ринків збуту продукції;
- наближення вітчизняного аграрного законодавства до вимог і положень спільної аграрної політики країн ЄС як в частині забезпечення функціонування аграрного ринку, так і удосконалення сертифікації безпечності харчових продуктів з узгодженням нормативно-правових актів до вимог ISO;
- полегшення доступу виробників аграрної продукції до виходу на ринок ЄС шляхом спрощення процедури їх сертифікації, усунення бюрократії під час митного оформлення вантажів, розширення обсягів експорту аграрної продукції понад встановлені тарифні квоти в рамках «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайдучкий П. Україна-ЄС: проблеми інтеграції / П. Гайдучкий // Дзеркало тижня. Україна, № 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/international/ukraina-es-problemy-integracii-.html>
2. Ринок землі: зарубіжний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://selpu.info/?p=231.20>.
3. Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) за 2015 рік: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. – 2016. – 23 с.
4. Ринки збуту: яким областям не вистачатиме продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/rinki-zbutu-akim-oblastam-ne-vistacatime-produktiv>.
5. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index>.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Олексій Павленко: Україна збільшує експорт продуктів переробки до країн ЄС / О. Павленко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/18236>.

REFERENCES

1. Gajduc'kyj P. Ukrai'na-JeS: problemy integracii' / P. Gajduc'kyj // Dzerkalo tyzhnja. Ukrai'na, № 20. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://gazeta.zn.ua/international/ukraina-es-problemy-integracii-.html>
2. Rynok zemli: zarubizhnyj dosvid [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://selpu.info/?p=231.20>.
3. Valova produkcija sil's'kogo gospodarstva (u postijnyh cinah 2010 r.) za 2015 rik: statystychnyj bjuleten' / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny. Vidpovidal'nyj za vypusk O. M. Prokopenko. – 2016. – 23 s.
4. Rynky zbutu: jakym oblastjam ne vystacatyme produkcii' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://agravery.com/uk/posts/show/rinki-zbutu-akim-oblastam-ne-vistacatime-produktiv>.
5. Ministerstvo social'noi' polityky Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index>.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Oleksij Pavlenko: Ukrai'na zbil'shuje eksport produktiv pererobky do kraih JeS / O. Pavlenko. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/node/18236>.

Современное состояние и особенности развития аграрной отрасли экономики Украины в условиях евроинтеграции

В.И. Лобунец

Рассмотрены общие проблемы развития отечественной аграрной отрасли с привязкой к мероприятиям активизации интеграционных процессов, способных положительно повлиять на решение указанных проблем. Проведен анализ развития рынка земель сельскохозяйственного назначения в Украине и ЕС, оценен уровень производства отечественной агропродукции и функционирования внутреннего и внешнего рынка. Разработаны рекомендации по повышению эффективности аграрной отрасли экономики Украины в условиях сотрудничества с ЕС.

Ключевые слова: аграрная отрасль, интеграционные процессы, рынок земли, экспорт аграрной продукции, эффективность аграрной отрасли, Европейский Союз, европейская интеграция.

Current status and characteristics of the agricultural sector of Ukraine's economy in terms of European integration

V. Lobunets

The article deals with the problems of the domestic agricultural sector and measures to enhance the integration processes which are able positively influence the solution of these problems. It is found that the instability of agricultural development is a key issue of Ukraine's economy. There are still negative tendencies toward investment attractiveness of the agricultural sector, certification and low competitiveness of agricultural, raw orientation of exports. The complexity of the situation compounded by acute social and political crisis and military conflict in the Donbass. Under the conditions of uncertainty of agrarian sphere it has become urgent to analyze and develop trends of integration processes.

The objective and the task of the work is to assess the current state of the agricultural sector, processing of statistical data to establish disparities for the agricultural production, analysis of key acquisitions that Ukraine has from European Integration, setting trends of the agricultural sector in terms of cooperation with the EU.

The materials of the research were scientific works of domestic and foreign scientists, article publications concerning the problems of imbalance functioning of the agricultural sector, the benefits of integration of Ukraine into the European Economic Area, state cooperation of agrarian sector of Ukraine's economy with the EU partners.

It is found that provided strengthening integration processes in Ukraine the experience of the agricultural land market in the EU should be taken into account. Firstly, it is cadastral assessment and inventory of agricultural land. Secondly, the settlement procedure for the use of land by foreigners, monitor compliance with the order of intended use of agricultural land. Thirdly, the regulation process limits the concentration of agricultural land in the hands of one owner. It is revealed that the branch structure of agricultural production is characterized by significant imbalances. The share of animal husbandry in the structure of gross agricultural output in 2015 was only 29.7 %. This imbalance adversely affects the efficient functioning of agrarian sphere, causes shortage of animal products and its imports from abroad, restricts the production of organic fertilizers and soil fertility restoration. As a result, the share of forage crops in the structure of gross agricultural production was in 2015 only 1.6 %.

The study revealed the niche nature and low efficiency of entry of domestic producers in the agricultural market of the EU, which has several explanations: lack of quality Ukrainian food in compare to European standards, differences in approaches to certification and safety of food products, high bureaucracy and corruption in the custom bodies of Ukraine significant amounts contraband flows displace legal export quality.

Recommendations to improve the efficiency of the agricultural sector of Ukraine's economy:

- improvement the institutional framework regulating land relations of cadastral valuation and inventory of agricultural land in compliance with their intended use;
- development of software support technical and technological modernization of the agricultural sector entities, primarily farm livestock sector, using innovation and leasing at the expense of investors, state and local budgets;
- an information campaign to popularize the strengths and competitive advantages of agrarian regions of Ukraine, development of investment passports of appealing to a specific region sectors, providing clarification to potential foreign investors peculiarities of running business;
- providing economic incentives to create farms on the basis of a high level of marketability and access to foreign markets and wholesale sales;
- approximation of national agricultural legislation with the requirements and provisions of the common agricultural policy of the EU, both in terms of the functioning of the agricultural market and improving food safety certification with the coordination of regulations to the requirements of ISO;
- facilitate access of producers of agricultural products to enter the EU market by simplifying procedures for their certification, eliminate bureaucracy at the customs clearance of goods, expanding agricultural export in excess of the tariff quotas under the "Agreement on Association between Ukraine and the European Union".

Key words: agrarian sector, integration processes, land market, the export of agricultural products, the efficiency of the agricultural sector, the European Union, European integration.

Надійшла 13.06.2016 р.